

PUBLICAȚII PERIODICE BILINGVE ȘI TRILINGVE DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (I)*

Istoria minorităților etnice și a relațiilor interetnice preocupă istoriografia română ceva mai stăruitor după 1989¹, deși în proporții mult mai reduse în comparație cu interesul deosebit pentru acest domeniu, care se manifestă în cercetările din alte discipline, în special din sociologie și politologie.

Privind situația de ansamblu din istoriografie, se pot observa două tendințe – adeseori disimulate – care limitează cunoașterea științifică și înțelegerea corectă a realităților istorice. Prima constă într-o anumită înclinație predispusă a înfățișa în mod preponderent sau exclusiv aspectele pozitive ale istoriei situației minorităților și relațiilor interetnice. Cea de doua, deși mai puțin manifestă în mod explicit, aparținând reprezentanților minorităților, vădește o anumită preferință spre evidențierea și chiar exagerarea aspectelor negative, din care se trag uneori concluzii pripite referitoare la natura discriminatorie a unor situații. Metodele de lucru întrebuintate deopotrivă în ambele cazuri, sunt cele îndeobște cunoscute, constând în special în prezentarea trunchiată a documentelor și faptelor la care acestea se referă, în scoaterea din context sau în schimbarea sensului datelor istorice. Influențarea sau chiar manipularea politică a acestor tendințe este evidentă. Epoca istorică asupra căreia operează aceste procedee deformate este desigur epoca contemporană și în mod deosebit perioada interbelică.

Din aceste motive fundamentale de ansamblu și din altele de ordin specific, asupra cărora nu putem insista aici, considerăm că ar fi necesară organizarea sistemică a domeniului cercetării științifice a istoriei minorităților și relațiilor interetnice, prin structurarea, dezvoltarea și instituționalizarea sa.² Vastitatea și complexitatea acestui domeniu, importanța sa deosebită pentru întreaga viață socială, scot în relief tot mai mult faptul că abordarea lui

destul de întâmplătoare încă, sub forma preponderent colocvială, iar din punct de vedere tematic cu totul insuficientă, trebuie depășită spre stadiul superior al tratării complete, cu mijloacele și metodele științei contemporane.

Temă pe care o supunem atenției în cele ce urmează credem că ilustrează – fie și parțial – aceste considerații.

*

Întregirea României realizată în 1918 prin unirea provinciilor istorice locuite în majoritate de români (Basarabia la 27 martie, Bucovina la 28 noiembrie, iar la 1 decembrie Transilvania, împreună cu Banatul, Crișana, Maramureșul) cu vechiul Regat al României, a creat o situație nouă și în ceea ce privește chestiunea a fost tratată în mod corespunzător, în spirit democratic, în actele fundamentare ale „Marii Uniri”, asupra cărora nu stăruim.

Noile realități politice, naționale, sociale, culturale au generat și unele inițiative interesante în scopul unei bune funcționări a relațiilor respective, între acestea înscriindu-se și acelea referitoare la înființarea unor publicații bilingve și trilingve, care nu au fost cercetare până acum.

Presa de toate categoriile, care apărea sau lua ființă în fiecare din limbile vorbite de populația majoritară și de cele minoritare, a funcționat în mod corespunzător misiunii, programului și posibilităților fiecărui organ. Ideea creării unor canale de comunicare interetnică sub forma plurilingvă prin presă a apărut destul de timpuriu, în mod aproape spontan, rezultând din însăși necesitățile de bază ale vieții cotidiene. Conținutul principal al acestor publicații avea cu precădere un caracter practic, de informare, sau cultural. Problemele politice cele mai importante ale momentului – de exemplu, în 1919–1920 Conferința de pace, iar ulterior desfășurarea vieții politice sub

* Comunicare prezentată la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „*Românii din Sud-Estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație.*”, ediția a VI-a, Sfântu Gheorghe, 15-16 decembrie 2000, organizat de muzeul Carpaților Răsăriteni, Centrul de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” și Centrul de Cultură Arcuș. Textul este o variantă a lucrării noastre cu titlu similar, publicată în volumul *Relații interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare–Tübingen, 1999, p. 200-216. Volumul, având titlul și lucrările din cuprins în limbile română, germană, și maghiară, (597 pagini), reunește comunicările prezentate la Sesiunea Științifică Internațională organizată de Universitatea Oradea, Institut Zur Donaueschwäbische Geschichte und Landeskunde din Tübingen și Muzeul Județean Satu Mare, 19-19 septembrie 1999.

toate aspectele sale concrete – erau dezbătute în principalele publicații, în special cotidiene, care apăreau în mod distinct în limbile română, maghiară, germană, exprimând orientări proprii nu numai din punct de vedere național, ci mai ales politic. Publicațiile bilingve și trilingve reprezintă desigur numai o mică parte din volumul presei perioadei menționate. În cadrul acesteia, presa minorităților etnice a avut o activitate importantă sub aspect cantitativ și calitativ³, iar presa românească din provinciile care s-au unit cu Țara a cunoscut, așa cum era de altfel firesc, o dezvoltare pronunțată. Problemele specifice ale minorităților etnice erau dezbătute mai ales în presa ce apărea în limbile acestora și mai puțin în publicațiile plurilingve care se preocupau în primul rând derelațiile interetnice. Organele de presă bi- sau trilingve erau inițiate de obicei de ziariști sau editori aparținând uneia din cele trei expresii lingvistice sau- în unele cazuri mai puțin numeroase, dar de semnificații deosebite – în formule mixte, bipartite sau tripartite, toate fiind însă destinate publicului cititor cel mai larg, accesibile în limbile respective.

Cercetarea publicațiilor bilingve și trilingve întâmpină o serie de dificultăți a căror conștientizare poate contribui la depășirea lor. O primă constatare, oarecum surprinzătoare, este că nici una din listele acestor publicații, alcătuite sau publicate în epocă, nu este completă, deși era în vigoare regimul depozitului legal al publicațiilor. Colecțiile acestora sunt răspândite în diverse biblioteci și alte instituții din țară și străinătate, în numeroase cazuri ele fiind incomplete. Unele dintre ele au dispărut pur și simplu în cursul atâtor împrejurări istorice vitrege, sau nu au ajuns în colecțiile în care la era locul, putând fi doar din mențiuni indirecte. Destul de probabil că există și altele care au rămas complet necunoscute până în prezent.

Din aceste motive și din încă altele, numai cercetarea bibliografică de specialitate, care tinde realmente spre exhaustiv, este singura în măsură să ofere punctul de pornire corect al studierii temei pe care o abordăm. În stadiul actual al preocupărilor de specialitate, aceste cercetări au ajuns până la 1924⁴, urmând a apare un volum care va ajunge până la 1929. Chiar și așa, numărul publicațiilor bilingve și trilingve depistate de noi este mai mare decât cel menționat anterior în diverse surse. Volumul lor îl estimăm a se situa la circa 200 de publicații de acest tip⁵. Diferența, în unele pri-

vințe considerabilă, provine din extinderea criteriilor formale (în special precizarea în titlu a caracterului bi- sau trilingv) la cele de fond, din includerea unor publicații ocazionale s.a. Textele pot fi astfel integral sau parțial bilingve sau trilingve, paralel sau succesive, în ediții separate sau contopite, unele prescurtate pe întreaga perioadă de apariție sau numai o parte a acesteia etc. Chiar dacă nu pot fi considerate ca aparținând ca aparținând categoriei bilingve, din această cercetare nu pot fi omise în întregime o serie de periodice de diferite profile – nu tocmai puțin numeroase, iar unele chiar importante – care au publicat unele texte în altă limbă (de cele de mai multe ori în română), decât cea originală. Situația înfățișată în cele de mai sus explică în bună măsură și relativitatea estimării cantitative. Vom continua tratarea aceluiași teme cu referire la Basarabia, Dobrogea sau alte zone ale țării care o pot ilustra și pe care nu le abordăm în prezenta comunicare numai din cauza tematicii reunirii noastre.

Sintetizând datele referitoare la publicațiile periodice bilingve sau trilingve apărute în Transilvania, Banat și Bucovina în primul deceniu după „Marea Unire”, constatăm că marea lor majoritate erau bilingve (peste 90), iar dintre acestea, cele mai multe erau româno-maghiare sau maghiaro-române, (peste 60, urmate de aproape 20 româno-germane sau germano-române, circa 10 maghiaro-germane sau germano-maghiare și numai câte una româno-ucraineană și maghiaro-ebraică). Publicațiile trilingve însumau peste 60 de titluri, restul de aproape de 40 având elemente insuficiente spre a putea fi încadrate cu precizie în categoriile menționate. Examinând periodicitatea apariției lor, vom observa că marea majoritate (aproape 100) erau săptămânale sau bilunare, peste 50 erau lunare, foarte puține erau bisăptămânale sau cu 3 apariții săptămânale; doar 3 ziare propriu-zise (cotidiene de limba maghiară) au publicat câteva texte în limba română, iar un număr important – aproape 30 – aveau apariții ocazionale, neregulate sau neprecizate.

În ce privește locul lor de apariție, rezultă că cele mai multe erau situate la Cluj (peste 60), ceea ce exprimă și persistența unei anumite optici „centraliste”; Timișoara, care avea mai multe valențe plurilingvistice, urma cu numai jumătate din cifra clujeană (adică cu peste 30), iar apoi veneau Oradea, Aradul și Cernăuții (cu câte 11-15 publicații), Brașovul, Sibiu și

Tg. Mureș cu câte 6-10 titluri, etc. Numărul total al acestor localități era de aproape 30, cea mai mică dintre ele fiind Periam, din Banat. Se observă că această categorie de publicații, în special bilingve, au apărut și în zone locuite în proporții mai importante de maghiari. Totodată, se pot formula și unele constatări referitoare la lipsa publicațiilor sârbești sau slovace, a celor șvăbești, din Sătmar, a celor ucrainiene din Maramureș – ceea ce făcea imposibile și formulele bilingve sau trilingve –, precum și insuficiența publicațiilor germano – române în zone ca Sibiul sau Bistrița, cvasiabsența celor ucrainiano – române în Bucovina, ș.a.

O eventuală diagramă a cronologiei acestor publicații relevă faptul că după debutul lor în 1919, în condiții de oarecare incertitudine, a urmat o proliferare remarcabilă în anii 1922–1926, iar apoi o relativă descreștere după 1928–1929, care va continua în anii următori. Desigur că situația politică internă, externă și internațională a influențat această evoluție în măsură importantă, dar nu decisivă. Este incontestabil că în perioada interbelică, considerată în ansamblul ei, a apărut – treptat – o anumită neconcordanță între dezvoltarea și consolidarea internă a României (în special în plan economic și cultural) pe de o parte și apariția, apoi amplificarea factorilor externi care vor afecta în sens negativ situația internațională a țării pe de altă parte. Această evoluție externă nefavorabilă, ce va deveni evidentă în deceniul al patrulea, culminând cu anii premergători conflagrației mondiale, nu a afectat în mod esențial situația minorităților etnice din România, nici pe aceea a presei publicate în limbile lor, care a continuat să apară și să se dezvolte. În aceste condiții, relativa descreștere numerică treptată a publicațiilor bilingve și trilingve se poate explica, după opinia noastră, nu atât prin factori de conjunctură, ci ea poate fi considerată mai degrabă ca un indiciu al faptului că publicațiile plurilingve se apropiau de momentul unui bilanț istoric, acela al îndeplinirii – în linii esențiale cel puțin – misiunii pentru care ele au fost create.

Apropiindu-se de reliefaarea unor aspecte de conținut ale temei noastre, trebuie să subliniem faptul că publicațiile bilingve și trilingve din Transilvania, Banat, Bucovina în perioada considerată au fost ilustrate de contribuția definitorie a unor remarcabile personalități culturale, publicistice sau ale vieții publice cum au fost: Camil Petrescu, Sextil Pușcariu, Valeriu Bologa, Tiron Albani, G. Bacaloglu,

M.G. Samarineanu, Victor Braniște, Ioan Flueraș, Leonard Paukerow, Iosif Jumanca, Iosif Ciser, Emil Dandea, Jakabffy Elemer, Franyo Zoltan, Benedek Elek, Bitay Arpad, Kristof Gy, jordaky Layos, Oskar Netoliczka, Lutz Korodi și alții. Redacțiile multor publicații minoritare sau bi(tri) lingve aveau redactori speciali pentru limba română, numeroși colaboratori români și se preocupau în mod deosebit de publicarea traducerilor din literatura română.

Începutul publicațiilor bi- sau trilingve s-a făcut încă de timpuriu, la 1/14 decembrie 1918, când a apărut *Gazeta Oficială* – publicată de Consiliul Diligent al Transilvaniei, Banatului și al părților românești din Ungaria, editată la Sibiu (apoi la Cluj, din 8 nov. 1919), având ca redactor responsabil pe Teodor V. Păcățianu. Încă de la apariția sa, a fost publicată și o ediție prescurtată în limba germană, precum și unele texte în limba maghiară; o ediție prescurtată în limba maghiară a apărut începând din 19 aprilie 1920 la Cluj, ca organ al „Comisiei regionale de unificare”. În afara de acestea, Consiliul Diligent a coordonat și publicarea gazetelor oficiale locale ale județelor din Transilvania. În ordine cronologică, acestea au apărut în 1919 la Zalău, pentru județul Sălaj (3/16 mai), Sighișoara – Târnava Mare, Diciosânmartin (Târnăveni) prntru județul Târnava Mică (prima publicație trilingvă), Oradea-Bihor, Carei pentru județul Satu Mare. În anii următori, vor apare câte o *Gazetă Oficială* în județele Cojocna (la Cluj), un *Monitor Oficial* al județului Arad, o foaie oficială a județului Brașov, ș.a. Toate aceste publicații oficiale județene erau bi-trilingve, iar apariția lor va continua și după încetarea activității Consiliului Diligent, cu unele variații sau adaptări în titluri, subtitluri sau alte date specifice. În afară de gazetele oficiale menționate, care formau o familie de publicații funcționând potrivit normelor administrative ale Consiliului Diligent, au apărut și alte câteva cu caracter similar, de îndrumare juridico-administrativă, inițiate de persoane, asociații sau instituții de profil la Oradea, (Legi Decrete Publicațiuni juridice și economice, din aprilie 1921), Cluj (Administrația Română Organul Reuniunii notarilor comunali și cercuali din Transilvania, Banat și părțile ungurene alipite, începând din 1921; Administrația 1922, Ordinca 1927, ș.a.), Tg. Mureș (Orașul *Gazeta oficială* pentru interesele sociale și financiare ale administrației urbane, 1923), toate acestea fiind bilingve.

Caracter de îndrumare în probleme de organizare și administrare proprie a unei instituții bisericești avea Foia ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Arhiepiscopiei Ortodoxe – orientale a Bucovinei, care a apărut la Cernăuți din 1919, fiind singura publicație româno-ucraineană.

Asupra conținutului acestor publicații oficiale preponderent administrative, considerăm că nu e cazul să insistăm.

Tot destul de timpuriu, imediat după Marea unire, au apărut și câteva publicații profesionale bilingve sau trilingve, dintre care amintim în ordinea cronologică a apariției lor, pe cel ale frizerilor (1 ian. 1919, Tg. Mureș), comercianților (Brașov-Cluj), uniunii muncitorilor minieri și topitori (Sibiu-Cluj), asociației similare a tipografilor (Cluj) și Ceferiștilor din Ardeal Sibiu- Cluj, toate acestea începându-și apariția în 1919. În același an au apărut și câteva publicații cu caracter mai general sau cu unele nuanțe politice, cum a fost Deșteptarea. Ziarul demnității și Libertății Omului (Timișoara; ediția germană cu subtitlul Pentru Libertate și umanitate, ambele cu înclinații socialiste). Tot la Timișoara în iulie 1919 apărea un supliment româno-maghiar al publicației Înainte Organul P.S.D. din Banat, iar la Deva, în martie același an, o ediție specială trilingvă a ziarului local maghiar Deva es Videk (Deva și împrejurimile).

Exprimările clare, de semnificație deosebită, ale unor adevăruri și principii fundamentale pentru noua societate românească în ansamblul ei, au început să fie prezente în publicațiile bilingve și trilingve odată cu apariția unor organe de presă de orizont politic mai larg. Astfel, Unirea. Revistă săptămânală pentru consolidarea politică și culturală a tuturor cetățenilor Bucovineni, ce apărea la Cernăuți în toamna anului 1919 în ediție bilingvă română și germană, publica un remarcabil articol de fond la 24 decembrie 1919, intitulat Răspunsul edificator... , în care se sublinia valoarea declarațiilor etnice făcute în ședința Camerei Deputaților de la București, din 12 decembrie 1919. Exprimând adeziunea clară la actele fundamentare ale Marii Uniri, aceștia afirmă că doresc să rămână fii credincioși ai României Mari. Redacția gazetei bilingve Unirea aprecia că aceste declarații reprezentau „peculiura definitivă a hotărârilor României Mari cu voința și dorința naționalităților conlocuitoare”⁶. Gazeta publică și o fotografie – rămasă mai puțin cunoscută – înfățișând adu-

cerea la cunoștința mulțimii, în istorica zi de 28 noiembrie 1918, a actului Unirii Bucovinei, prin citirea lui din balconul Primăriei Cernăuților de către primarul orașului, într-o atmosferă de însuflețire generală.⁷

Față de asemenea declarații de însemnătate politică fundamentală, o notă aparte, disonanță în fond, făceau două publicații, una bilingvă de la Tg. Mureș, iar cealaltă trilingvă de la Timișoara, ambele de expresie originar maghiară care, în titulatura lor, în subtitlu, afixau încă formulări anacronice, depășite, neconforme adevărului și noilor realități politice⁸, neputând aduce în acest fel contribuții efective la progresul cunoașterii reciproce a majorităților etnice.

Un impuls deosebit de eficient a imprimat procesul istoric de apropiere între popoare, remarcabila publicație inițiată și condusă de valorosul scriitor și publicist Camil Petrescu, intitulat Limba Română. Foaie pentru limbă, artă și literatură, care a apărut la Timișoara, bisăptămânal de texte paralele în limbile română, germană și maghiară, între 22 ianuarie – 19 iunie 1920. Fondatorul publicației arată chiar în fruntea primului număr că se adresează unui public cititor din cele mai largi categorii sociale. Cititorilor români li se aminteau stăruitoare eforturi ale lui Titu Maiorescu, din urmă cu o jumătate de secol, care combătea energic monstruoasa germanizare în expresie a stilului gazetăresc al epocii. Cititorilor aparținând minorităților etnice, C. Petrescu le-a destinat o rubrică specială pe probleme de vocabular, pronunție ș.a., care s-a bucurat de un mare succes, determinând – în urma numeroaselor scrisori și cereri – dublarea spațiului pentru începători în studierea limbii române. Rubrica Îndrumări pentru noii cetățeni oferea recomandări practice pentru formularea unor petiții și acte uzuale în relațiile cu administrația publică. De un larg interes se bucura rubrica intitulată Cum scriu autoritățile, în care se aduceau exemple concrete de greșeli lingvistice în actele emise de unele organe administrative locale, pentru înlăturarea lor în viitor, inclusiv limba schiloadă a gazetei oficiale și a unor ordonanțe publice (emise în limba română – n.n.). Mai mulți cititori au cerut lămuriri asupra modului cum s-au format limba română, a istoriei acesteia, ceea ce i-a oferit lui Camil Petrescu o excelentă ocazie pentru expunerea sistematică, clară a problemei, care la rândul ei a contribuit la cunoașterea atât a formării limbii române, cât

și implicit – a însuși poporului român, incluzând unitatea și continuitatea sa. O altă rubrică căreia I s-a acordat spațiu consistent se intitula România de azi, făcând ample prezentări ale presei bucureștene, vieții politice, partidelor, campaniilor electorale ș.a. Prezentarea Istoriei literaturii române de M: Dragomirescu și Gh. Adamescu, precum și a turneului Teatrului Național din București la Timișoara s-au bucurat de același interes deosebit al cititorilor. În general C. Petrescu a acordat o atenție specială accesibilității publicației, motiv care l-a determinat, de exemplu, să evite expunerea aridă a unor probleme ale limbii, în special a celor gramaticale⁹. După încetarea acestei publicații, Camil Petrescu trece la redacția gazetei timișorene Țara. Organ popular independent, unde reușește să introducă, în decembrie 1920 o rubrică de știri și informații în limba germană¹⁰. Prin toate acestea, activitatea menționată a lui Camil Petrescu a îndeplinit și o funcție de pedagogie și educație socială în spiritul ideilor democratice ale epocii.

În același spirit, un cotidian româno-maghiar este proiectat pentru apariție în octombrie 1921, la Oradea, sub denumirea Bihorul Românesc. Roman Bihar, sub direcția farmacistului George Păcală, cu mențiunea că „nu va face politică”¹¹, proiectul nu a ajuns să fie realizat.

Anii 1922–1924 au fost cea mai rodnică perioadă pentru editarea unor deosebit de valoroase publicații consacrate cultivării relațiilor interetnice, în special în publicații bi-și trilingve.

În ianuarie 1922 apărea la Timișoara revista „Săptămâna. Politică, socială, economică, publicație bilingvă, cu texte paralele în limbile română și germană. În articolul Aportul minorităților, I. Peltz sublinia că acest aport este cel mai de seamă factor care va înfrății... pe toți locuitorii României. Noi nădăjdum în aportul pozitiv, uman, fecund, în aportul unor suflete atrase de suflete. Sub titlul Minoritățile din România, se făceau referiri la revista franceză La démocratie, care releva că situația lor nu e numai acceptabilă, dar chiar proprie unei dezvoltări pașnice și de folos pentru țară, citând în acest sens opinia unor personalități ale vieții internaționale¹².

Progresele efective înregistrate în relațiile dintre populația majoritară românească și minoritățile etnice din provinciile istorice reunite cu Țara, au făcut posibilă trecerea de la planul general al relațiilor politico-naționale,

interetnice la aprofundarea acestor relații în domenii și sectoare mai concrete ale vieții sociale, înregistrându-se chiar un început de specializare, inclusiv în privința publicațiilor bi-și trilingve. Domeniul predilect, chiar privilegiat, al acestor manifestări încurajatoare, a fost desigur cultura.

Vom ca locuitorii de orice neam și orice limbă din această țară să se simtă ca frați și aceasta nu poate s-o facă politica, ci numai cultura – se declara în articolul inaugural al publicației clujene bilingve româno-maghiare, *Culise*. Revistă bilunară ilustrată de teatru, muzică, arte, la 15 noiembrie 1922¹³. Într-un paralelism aproape perfect, apărea la Oradea și *Cortina*. Revistă teatrală, de asemeni bilingvă, tot în noiembrie 1922, dar săptămânală, în schimb cu o apariție mai scurtă decât a celei clujene, înrudită nu numai ca profil. Apreciatul publicist M.G. Samarineanu sublinia cu satisfacție efectele turneului Teatrului maghiar din Cluj la Oradea cu O scrisoare pierdută de I.L. Caragiale, sub titlul semnificativ Începem să ne cunoaștem¹⁴.

Una din cele mai valoroase publicații culturale bilingve româno-maghiare a fost revista săptămânală *Aurora*. Literară, artistică, teatrală, socială, care a apărut la Oradea, între 24 decembrie 1922 – 15 iunie 1923, sub direcția lui G. Bacaloglu, cu o redacție grupând publiciști remarcabili români și maghiari, promotori ai bunei conviețuiri și înțelegeri interetnice. În Scrisoare deschisă către scriitorii și intelectuali români redactorii maghiari ai *Aurorei* declarau că maghiarii din România doresc să fie oameni și să devină fii buni ai Patriei române... Fraților, luați învățătură din greșelile noastre. Pronunțăm mea culpa în fața severei judecăți a istoriei dar vă rugăm să nu cădeți în aceeași greșală din care noi ne-am trezit atât de zdrobiți¹⁵. Revista publica o interesantă anchetă printre scriitorii români și maghiari pe tema Părerii despre apropiere neocolind dificultățile care apăreau în calea apropierei româno-maghiare, subliniind însă caracterul lor subiectiv¹⁶. Revista publica scrisoarea lui N. Bălcescu către Ion Ghica, din 19 mai 1849, ca pe un memento necesar înțelegerii între cele două popoare¹⁷.

O contribuție mai concretă la cunoașterea problemelor minorităților din România au adus-o cele trei publicații care au apărut la Lugoj sub direcția lui Jakabffy Elemér care pot fi considerate în esență ca fiind aproape unitare în conținut, de expresie bi și trilingvă:

Magyar Kisebbség (Minoritatea maghiară) – ediția de bază a cărei apariție bilunară a început la 1 septembrie 1922, urmată de Glasul minorităților. Organ minoritar maghiar, de la 20 iunie 1923, lunar cu unele texte diferite, iar de la 1 iunie 1923 de Minorite hongroise, bilunar, cuprinzând rezumatul ediției maghiare¹⁸.

Cea mai valoroasă și importantă revistă de cultură din categoria celor examinate în lucrarea noastră, considerăm că a fost cea de la Cluj, intitulată chiar Cultură. Science, lettres, arts, care a apărut în perioada ianuarie iunie 1924, o dată la două luni. Directorul ei era profesorul Sextil Pușcariu, secretar de redacție era doctorul Valeriu Bologa, iar comitetul de redacție era format din Yves Auger, pentru partea franceză, Lucian Blaga pentru partea română, Kristof Gyorgy pentru partea maghiară și Oskar Netoczka pentru cea germană. Revista publica așadar studii și articole în aceste patru limbi sub semnătura unor eminenți specialiști, universitari clujeni, dar și mari oameni de cultură din București, Sibiu și altele, la cel mai înalt nivel cultural științific dintre toate publicațiile examinate aici.

Cuvântul introductiv, prezentat fără titlu și fără intenții de program, preciza: Notre revue est née d'un accord entre plusieurs savants et lettres roumains, hongrois et allemands, et elle est destinée à créer un trait d'union entre trois consciences ethniques différentes dans leur essence intime, mais unies par les nombreux et nobles intérêts communs... Printre autorii prezenți în paginile revistei menționăm pe Nicolae Iorga, Ioan Lupăș, Al. Borza, G. Vâlsan, G. Oprescu, C. Daicoviciu, Fr. Teutsch, Makkai Sandor, Adolf Schullerus, Roska Marton, Egon Hajek, C. Siegel, Bitay Arpad, Janovici Jenő, Lutz Korodi, Konrad Nussbacher și alții, precum și firește membrii redacției. Temele abordate tratau opera lui D. Cantemir, lupta comună antiotomană; aniversările Șaguna, Petofi, Madach, Marlin; probleme de istorie, arheologie, filosofie, etnografie, artă, bogată activitate științifică și culturală a Clujului, dar și din alte zone (Banat, Brașov, Sibiu), instituțiile culturale, traduceri din marii poezi și scriitori ai popoarelor respective, cronică a victoriei culturale și artistice. Majoritatea articolelor înfățișau diferitele aspecte ale istoriei relațiilor culturale româno-maghiaro-germane, rolul benefic al acestora în viața socială din trecut și din actualitate¹⁹.

La începutul deceniului al treilea al secolului al XX-lea are loc o extraordinară diversifi-

care a publicațiilor bi-și trilingve din România, în special în Transilvania. Din punct de vedere numeric cele mai multe aveau profil economic, circa 30 publicații bi- și trilingve cu profil general economic. Acestea li se adaugă alte circa 40 de publicații economice, tot bi- sau trilingve, specializate pe ramuri, cum ar fi industria lemnului, construcțiile, metalurgia, industria textilă, tipografică, pielăria, diferite meserii sau servicii, publicații referitoare la transporturile feroviare, organe de informare, publicitate și reclamă economică. Publicațiile din domeniul agriculturii și ramurilor ei, inclusiv cele conexe, erau și ele fie cu profil general (Curierul agronomic ș.a.), fie specializate (morărit, horticultură, faună, viticultură, stupărit, industria alimentară, a cărnii, spiritului, asigurări agricole ș.a.).

Urmează apoi o categorie de publicații cu caracter social-economic; profesional sau sindical. După primele publicații de acest fel din 1919, în 1920, la Timișoara apărea o gazetă bilunară maghiaro-germană editată de Consiliul sindicatelor din Banat²⁰, urmată – în același an – de publicațiile trilingve Metalurgistul (Cluj), Muncitorul pielar (Arad), iar în 1921 Foaia Compactorilor (Cluj), care erau organe oficiale ale Uniunii muncitorilor din ramurile respective, din Ardeal și Banat, sau pe țară. Acest tip de publicații sindicale trilingve vor continua. Lor li se adaugă treptat organele generale ale presei sindicale și muncitorești, cum au fost Viața Sindicală (1921 și 1924, București-Cluj, organul central al mișcării sindicale din România), Meseriașul (1925, Timișoara)²¹ și alte câteva, cu preocupări pe anumite teme specifice²². Înrudite cu cele sus menționate pot fi considerate Facla. Organul funcționarilor din Ardeal și Banat (Cluj, 1920), Constructorul (Cluj, 1922), Montanistica și metalurgie (Petroșani, 1922), Funcționarul forestier (Cluj, 1922) ș.a. Pentru îndrumarea profesională și apărarea intereselor personalului din domeniu, la Lugoj a apărut în 1922 revista Poșta – Telegraf – Telefon, iar la Cenăuți, în 1920, Foaia Ordinilor (Direcția regională PTT). Existau chiar și publicații ale asociațiilor fotografilor (Cluj, 1922). Domeniul sănătății, al activităților medicale și conexe, este ilustrat cu o scriere de publicații de interes profesional și social, în special cel farmaceutic (Farmacia, Cluj, 1920), Revista stomatologică (Cluj, 1923), Revista medicală (Cluj, 1928) și chiar Revista moașelor (Brașov, 1921).²³

De interes social mai larg erau unele publicații bilingve locale ca *Democratul* (Cernăuți, 1920), *Curierul Valea Jiului* (Petroșani, 1922), *Someșul Nou* (Satul Mare, 1923), *Adevăruri* (Cernăuți, 1923), *Hermannstadter Mittolungen* (Sibiu, 1927) ș.a. Destinația informativă, pragmatică, a unor publicații speciale, le asigură eficiența și reușita comercială. Astfel, gazeta trilingvă timișoreană *Banater Anzeiger* (1921) a editat o serie întreagă de buletine informative conținând date de largă utilitate publică cu caracter de ghid local, deosebit de apreciate de utilizatori Călăuza străinilor, *Conducătorul prin Timișoară*, *Informatorul adreselor* – instituții, firme, servicii, birouri avocațiale ș.a.²⁴, iar la Sibiu apărea în 1927 publicația de informații *U.E.S.* (*Uzinele Electrice Sibiu*).

Desigur însă că de un interes mult mai larg se bucura publicațiile bi- și trilingve cu caracter preponderent informativ, ă n special din domeniul vieții culturale, al spectacolelor teatrale și cinematografice, destulde numeroase în epocă²⁵.

Mai apărea un *Buletin muzical* la Oradea (1920), un *Jurnal...* (al) *Societății profesorilor de dans*, de la Brașov (1921), iar cunoscuta editură muzicală *Moravetz* de la Timișoara publica un buletin trilingv de literatură muzicală, în special partituri (1920). *Bursa cârților* avea apariție lunară la Rădăuți, în Bucovina, din 1921, în limbile română, germană și franceză²⁶.

Un domeniu relativ nou al vieții sociale și publicistice, inclusiv cel al publicațiilor plurilingve, a fost sportul, care a prilejuit câteva publicații de profil apărute la Cluj și Timișoara, din 1921²⁷.

Viața religioasă a generat o bogată literatură a domeniului, pentru fiecare din cultele existente în Transilvania, în fiecare din limbile naționale ale acestora. În acest cadru se înscriu și publicațiile bilingve sau trilingve: *Semnele Timpului*, publicată la București din 1908 de societatea *Cuvântul Evangheliei*, deschidea o filială la Sibiu în 1921, care scoate edițiile în limba germană, apoi și maghiară ale revistei. La Arad, în 1919 (apoi la Brașov, 1920 și București 1921), apărea *Păzitorul Adevărului*. *Lecțiuni biblice*, editată de cultul adventist de ziua a șaptea, cu ediție prescurtată în limba maghiară. La Reșița apărea în limbile germană și maghiară, revista *Licht* – respectiv *Vilagossag*, publicată de cultul evanghelic (protestant) și de cel reformat (calvin) local. În

fine, la Cluj, din august 1920, apărea *Turnul de Veghere* și *Vestirea Prezenței lui Cristos*, cu o variantă în limba maghiară, care erau traduceri ale revistei americane *The Watch Tower* din Brooklyn (New York).

Dintre publicațiile cu profil divers reținem *Cronica lumii* cu ilustrațiuni, revistă săptămânală pentru cultură, literatură și artă (Timișoara, 1922), cu ediții separate, germană și maghiară, care se bucura de difuzare și în Iugoslavia, Cehoslovacia, Austria, apoi *Der Banater Philatelist* (Timișoara, 1920, lunară), cu unele articole în limba română și anunțuri în engleză și franceză²⁸.

În sfârșit, avem o serie de publicații cotidiene sau săptămânale, unele importante, majoritatea în 1919, în limbile maghiară, germană (inclusiv evreiești) și chiar polonă, care au publicat în mod ocazional diferite materiale în limba română²⁹, fără a avea un caracter bilingv propriu-zis, dar prezentând – în unele cazuri – aspecte sau chiar considerații ce ar merita cunoscute.

Trebuie precizat și faptul că – mai ales ă n cazul unor publicații cu caracter economic, social, profesional, sindical, sportiv, religios ș.a. – apar unele interesante interferențe redacționale peste Carpați, cu forme de activitate ale aceleiași publicații atât în Transilvania, Banat sau Bucovina, cât și la București sau chiar în alte orașe din Vechiul Regat, fără să mai insistăm asupra ariei foarte largi din care proveneau colaboratorii. România avea notabile tradiții proprii în ceea ce privește apariția unor variate publicații plurilingve, pe care le va continua și amplifica după 1918 în toate provinciile istorice care s-au reunit cu Țara, inclusiv Basarabia, dar și în centre sau localități din Vechiul Regat (București, Dobrogea, Iași, Brăila, Ploiești, Craiova ș.a.) care a constituit nucleul istoric al formării României întregite în 1918.

Se poate aprecia că Marea Unire din 1918 a reprezentat factorul principal care explică în mod fundamental și fenomenul social – cultural al apariției și înfloririi remarcabile a publicațiilor plurilingve. Este suficient în acest sens să observăm, comparativ, faptul că în aceleași provincii istorice – Transilvania, Bucovina, Banatul – care au oferit întotdeauna un mediu deosebit de favorabil activităților interculturale, situația existentă înainte de 1918 în acest domeniu al publicațiilor plurilingve era cu totul ncsatisfăcătoare chiar nesemnificativă. În special limba română era slab reprezentată în peisajul publicisticii, din cauza regimului dis-

criminator sau oprimator practicat de Imperiul austro-ungar.

Fără nici o tendință de a înfrumuseța realitatea, problemele complexe (obiective sau subiective) ale relațiilor interetnice din România după 1918, trebuie subliniat faptul că publicațiile bi-și trilingve au îndeplinit funcții social-culturale importante, deopotrivă pentru români, maghiari, germani și celelalte naționalități.

ÎN CONCLUZIE, aceste publicații au adus o contribuție trainică, de seamă în viața pu-

blică, în cunoașterea reciprocă și apropierea dintre categoriile etno-lingvistice respective, în progresul general al societății din România în toate domeniile, care se constituie într-o valoroasă sauchiar într-un capitol distinct al istoriei moderne și contemporane a României.

În partea a II-a a acestei lucrări, urmează să prezentăm aspecte ale istoriei publicațiilor bilingve din fostele județe Ciuc, Odorhei și Trei Scaune în perioada interbelică.

Note

1. Bibliografia istorică a României. VIII. 1989-1994. Editura Academiei Române, 1996, p. 235-236. Capitolul VIII al părții referitoare la istoria României, având cea mai mică întindere din întreaga lucrare, conține doar 43 titluri.
2. Institutul și centrele de cercetare științifică în domeniul istoriei, deși încadrează un număr de cercetători – unii chiar eminente – cu preocupări de specialitate, nu au și nu pot avea posibilitatea de a asigura cercetarea corespunzătoare a întregii istorie a minorităților și relațiilor interetnice, a tuturor componentelor și aspectelor lor. În toamna anului 1991 în calitate de coorganizator al reușitului Simposion internațional pe tema Spiritul european și minoritățile etnice de la București, am susținut deasemeni necesitatea organizării cercetării în acest domeniu (v. Cotidianul din 23 sept. 1991). Sponsorul acelei reuniuni, Professors World Peace Academy, a manifestat un interes real pentru un program cuprinzător în domeniu, dar din păcate, nu s-a reușit și realizarea lui efectivă.
3. SILVIU DRAGOMIR, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, București, 1934; Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928, două volume, București, 1929.
4. Publicațiile periodice românești. Tom. III. 1919-1924. Editura Academiei, București, 1987, 1095 p.
5. *Ibidem*, p.1092 (Postfața,) se consideră că numai 24 publicații din întreaga țară erau bi- sau plurilingve.
6. Unirea Cernăuți. An I. Nr. 7-8, din 24 dec. 1919, p.1.
7. *Ibidem*.
8. Astfel, Fodraszok Lapja (Gazeta frizerilor) care apărea de la începutul anului 1919 la Tg. Mureș, numai în limba maghiară, se subintitula A magyarországyi borbélyok..., orszagos heti szaklapja (foie săptămânală pe țară a frizerilor din Ungaria!); în anul următor apare fără subtitlu, iar în octombrie 1921 adăuga titlul în limba română Gazeta frizerilor... din România, iar în februarie 1922 modifică subtitlul în limba maghiară referindu-se la teritoriile anexate din Ardeal și banat. Tot astfel la Cluj, în iulie 1919 apărea publicația trilingvă Tipograph. Organ oficios al Uniunii tipografilor din Transilvania-Banat și teritoriile ocupate! Ō a titlului negativistă explică față de consecințele actului de la 1 Decembrie 1919 (sic!) a exprimat și ziarul româno-maghiar Luminătorul de la Cluj, în nr. 45, din decembrie 1921.
9. Limba Română Timișoara, an I, nr. 1, din 22 ian. 1920; nr. 2, din 27 ian.; p. 5; nr. 5, din 20 martie; nr. 8, din 17 aprilie, p. 1; nr. 12, din 15 mai p. 3; nr. 18, din 19 iunie, p. 2, 3.
10. Țara Timișoara, an I, numerele apărute între 2-12 decembrie 1920.
11. Conform Luminătorului, Cluj, an III, nr. 35, din 24 septembrie 1921, p. 2.
12. Săptămâna. Die Woche Timișoara an I, nr. 4, din 17 februarie 1922, p. 8-12, 21-22.
13. Săptămâna. Die Woche Timișoara an I, nr.1, p.2. Director Leonard Paukerow.
14. Cortina Oradea, an I, nr. 4, din 3 decembrie 1922, p. 2.
15. Nr. 6, din 28 ianuarie 1923, p.1-3.
16. Idem, nr. 8, din 15 februarie 1923, p. 12-13; vezi și numerele următoare.
17. Nr. 14, din 15 iunie 1923, p.4-5.
18. Publicațiile periodice românești Tom III...p. 427-428. Pentru Jakabffy Elemer vezi și Valeriu Braniște, Amintiri din închisoare, ed. Al. Porțeanu, Editura Minerva, 1972, p.LIII, LIV, 200.
19. Cultura, Cluj, nr.1-4, ianuarie-iulie 1924.
20. Szakszervezet - Gewerkschaft
21. Transilvania, Banat, Crișana, Maramureșul, 1918-1928. București, 1929, vol. II, p. 1292-1303.
22. Menționăm câteva: Munca. Foie de propagandă și informațiuni muncitorești, Sighetul Marmăției, 1922; Organul oficial al Reuniunii de invaliditate și pensie a muncitorilor din Banat și Ardeal Timișoara, 1922; Munca. Organul cooperativelor muncitorești din Valea Jiului, Petroșani, 1922; A Somer, Tg. Mureș, 1924.
23. Publicațiile periodice... *op.cit.*, titlurile specificate.
24. *Ibidem*, p.60. La Brașov apărea lunar și mersul trenurilor (*ibidem*, p.168).
25. Cele referitoare la spectacole de teatru și varietete erau inițial maghiaro-române și apăreau la Oradea (1920), Timișoara, Arad, Cluj, iar cele cinematografice în aceleași orașe, plus Alba Iulia, *op. cit.* p. 175-177, 197, 346-347, 640, 845, 920-921, 924, 992-993.
26. *Ibidem*; în ordinea menționată vezi p.129, 461-462, 523, 625, 160.
27. *Op. cit.* p. 234, 888, 892. Numărul publicațiilor din domeniu era mai mare, apărând în fiecare din cele trei limbi.
28. În ordinea titlurilor menționate vezi Publicațiile periodice..., p. 206, 61, 515; Transilvania, Banat..., p. 1929-1303.
29. Dintre acestea amintim: Nagyvaradi Naplo (Oradea), Szamos (Satu Mare), Szilugysag (Zalău), Uj Kelet (Cluj, cu o variantă maghiaro-ebraică), Burger-Zeitung (Periam), Neue Zeit (Timișoara), Gazeta Polska Glos Ludu - Cernăuți), Zsalvolgyi Naplo (Petroșani).

Abstract

The bi- and trilingual publications from Romania in the interwar period - part I

The introductory considerations on the stage of the historiography concerning the ethnic minorities in Romania and the interethnic relationships explain the necessity of an institutionalization of the research in this field.

The bi-and trilingual publications represented important routes of interethnic communications, which came out and proliferated almost exclusively right after "The Great Union".

After presenting the problems of the bibliographic research of the field - still incipient - the global estimation of these publications indicates a number of approximately 200 titles of this type, the majority bilingual, weekly or bimonthly, most of them coming out in Cluj, then Timisoara a.s.o (30 localities in all). Their activity was illustrated by numerous and outstanding cultural, publicistic, or public personalities.

These publications can be classified in a series of categories of an official, general profile, specially dedicated to cultivating interethnic relationships, then cultural, economic, social, professional, trade- unionistic, informative, sportiv, religious, miscellaneous, occasional a.s.o.

The paper also mentions certain drawbacks in the activity of these publications (the absence of some linguistic or zone profiles, unsuitable presentations of certain realities, genuine problems and difficulties in the interethnic relationships a.s.o.) and shows that the research will be extended to the whole inter-war period, to all historic provinces reunited to The Country (Basarabia, included), to the whole Romania.

After 1928, there follows a certain quantitative decrease of these publications because - generally speaking - it can be appreciated that they fulfilled the mission they had been created for.

The examination of the history of these publications reveals interesting editorial interferences, some of them having branches both in other towns in Transylvania, Banat, Bucovina and Bucharest or other towns in the Old Kingdom. Romania had notable traditions in issuing varied plurilingual publications.

The paper points out the fact that, although Transylvania, Banat, Bucovina, always represented a particularly favorable background for intercultural activities, the situation of the plurilingual publications prior to 1918 was totally unsatisfactory, even insignificant, because of the discriminatory, oppressive regime of the Austrian - Hungarian empire.

The 1918 Union of the historic provinces with Romania was the main factor that explains the coming out and remarkable flourishing of the phenomenon represented by the plurilingual publications, which fulfilled social - cultural functions both for the Romanians, Hungarians, Germans and other minorities.

The publications brought a lasting outstanding contribution to the public life, to the mutual knowing and closing up of the respective ethno - linguistic categories, the general progress in all the fields of the society of Romania, which represents a notable page or even a distinctiv chapter of the modern and contemporary history of Romania.

Alexandru Porțeanu

Cercetător științific, Academia Română

București

Rodica Porțeanu

Profesor,

București

Tel.: 01/6593851 (domiciliu)